

DORIVOR MOYCHECHAK (MATRICARIA RECUTITAL) O‘SIMLIGIDAN EKSTRAKT AJRTIB OLISH

Xolmo‘minova Billura Nuriddin qizi

O‘zbekiston Milliy Universiteti Jizzax filliali

“Biotexnologiya” yo‘nalishi talabasi

Sobirova Muqaddas Botirovna

O‘zbekiston Milliy Universiteti Jizzax filliali

Biotexnologiya yo‘nalishi katta o‘qituvchisi

Anotatsiya: Ushbu maqolada moychechak guli tarkibidagi kimyoviy birikmalar kompleksi (xamazulen, matritsin, apigenin, gerniarin va boshqalar) ta’sir etuvchi qism hisoblanadi. Xamazulen tinchlantiruvchi xossaga hamda ichaklarning yopishib qolishi, allergiya va yallig‘lanishga qarshi ta’sirga ega. Apigenin, apinin va gerniarinlar ham ichaklarning yopishib qolishiga qarshi ta’sir qiladi.

Kalit so‘zlar: Xamazulen, apigenin, apinin, gerniarin, seskviterepen, lukansimum, matrisin, kadinen, trisiklik spirt.

Kirish: Moychechak o‘simligi bir qator davolovchi xususiyatlarni o‘zida jamuljam etadi. Uning gullari B guruhi vitaminlari, A provitamin, C vitamin, ko‘pgina organik kislotalar va boshqa biologik faol elementlar mavjud. Moychechakni turli joylarda bobuni, bobunaj, kaztaban, uqxuvon, amorakun, farsaniyun, lukansimum deb ham ataladi. Moychechakning bo‘yi 15-60 sm keladigan bir yillik o‘ziga xos o‘tkir xidli guldir.

1-rasm. Dorivor moychechak
(*Matricaria recutita*)ning
ko‘rinishi

Gulbandi tarkibida 0.8% gacha efir moylari bo‘lgani bois ular may-avgust oylarida terib olinadi va xalq tabobati hamda an’anaviy tibbiyotda turli muolajalar uchun ishlatiladi (1-rasm). Poyasi bir yoki bir nechta, tik yoki ko‘tarilib o‘sadi, tepa qismidagi shoxlangan, xidli. Barglari ikki karra patsimon qirqilgan. Savatchasi geterogom, oq tilsimon urug‘chi gullardan

iborat. Savatchasining diametri 4-8 mm, yarim sharsimon bo‘lib, o‘rama barglar bilan o‘raglan. Savatcha chetidagi oq tilsimon gullari 12-18 ta bo‘ladi. O‘rtadagi gullari sariq, ikki jinsli, naychasimon, gulkosachasi bo‘lmaydi, gultoji besh tishli, changchilari 5ta bo‘lib mevasi qo‘ng‘ir-yashil tusda. Iyun-iyul oylarida gullab urug‘laydi[2]. Savatchada to‘plangan gullari tarkibida 0.2-0.8% efir moyi va boshqa moddalar bo‘ladi. Efir moyi ko‘k suyuqlik bo‘lib tarkibida 1.64-8.99% xamazulen,

20% gacha seskviterpen spirtlari, kadinen, trisiklik spirt, bisobolen va uning oksidlari, kaprin, nonil, izoverrian kislotalar hamda terpen va seskviterpenlar bor. Efir moyi tarkibidagi seskiverpenlarning umumiy miqdori 50% gacha bo'ladi. Xamazulen efir moyining asosiy ta'sir etuvchi qismi hisoblanadi[4,5].

Dorivorlik xususiyatlari: Moychechak guli yumshatuvchi, antiseptik va yallig'lanishga qarshi (og'iz, tomoqni chayishda, shifobaxsh vanna hamda klizma qilishda) vosita sifatida qo'llaniladi. Moychechak gulidan (savatchalaridan) damlama tayyorlanadi. Savatchalar me'da kasalliklarida, tomoq chayqashda ishlatiladigan va yumshatuvchi yig'malar-choylar tarkibiga ham kiradi. Bundan tashqari, me'da-ichak kasalliklarida, surunkali ich ketganda, surunkali gastritda, buyrak va siydik pufagi kasalliklarida, gemoroy, surunkali faringit va laringitda, gastrit, o'n ikki barmoqli ichak yarasida, bosh og'riganda, uyqusizlikning oldini olishda va boshqa kasalliklarni davolashda ishlatiladi[1,4]. Ibn Sinoni aytishiga ko'ra "moychechak miyani kuchli qiladi va sovuqdan bo'lgan bosh og'rig'ida foyda qiladi. Boshdan yomon moddalarni chiqarish uchun ishlatiladi. Uni qo'yib bog'lansa, ko'zning burun burchagidagi yorilgan yaralarni tuzatadi. Balg'amni ko'chiradi va sariq kasallikni ketkazadi. Siydikni xaydaydi va toshni chiqaradi. Bu charchashga qarshi ishlatiladigan dorilarning boshqalariga qaraganda eng ko'p foydalidir"[5].

Tadqiqot va natijalar: Ko'p yillik tajribalardan ma'lumki, moychechak o'simligi yorug'likni yaxshi ko'radi, tuproq unumdorligiga unchalik talabchan emas, azotli o'g'itlarni yaxshi ko'radi, begona o'tlar bilan kuchli raqobatlasha olmaydi. Moychechak urug'idan ko'payadi. Ekishning maqbul mavsumi kuzdir, shuningdek qish oldidan va bahorda ham ekish mumkin. Kuzgi ekish lalmi yerlarda birinchi kuz yomg'iridan keyin, oktabr oxiri noyabr boshlarida o'tkaziladi[6]. Moychechakning mayda urug'lari yaxshi unishining asosiy omili, urug' tushadigan tuproq yuqori qavati holatidir. Bu qavat nam bo'lib, urug' unib chiqquniga qadar xarorati 5 darajadan yuqori bo'lishi kerak. Moychechak oralari 50-60 sm qilib chuqurligi 7 sm qilib ekiladi. Urug'i nihoyatda mayda, uni bir tekis ekish uchun avval urug' 1/10 nisbatda qum yoki go'ngga aralastiriladi. Urug' 8-10 kunda unib chiqadi. Tajribada urug'lar 1-mart kuni ekildi. O'simlik 15 kunda unib chiqdi .1 hafta davomida 2 sm ga yetdi. Dastlabki gullar aprel oyining oxirlariga ochildi. Unib chiqqan o'simlikning gullaridan ekstrakt ajratib olish uchun foydalanildi.

Ekstrakt ajratib olish. O'simlik gullarini yig'ib olib idishga solib ustidan 200ml suv quyib olindi. Boshqa idishga gullardan solib 200ml spirt quyildi. Gullar eritmalarda 1 hafta mobaynida saqlandi. Hosil bo'lgan eritmalarni olib, gullar ustiga

yana spirt va suv quyildi. Natijada eritma tarkibida foydali moddalar xamazulen, apigenin, apinin, ekstrakt holida ajralib chiqdi.

Xulosa: Dunyo bo'yicha kasalliklar odamlar bilan birga, zeroqi kasalliklarni oldini olish uchun ko'pincha tabiiy preparatlardan foydalanilmasdan kimyoviy preparatlardan ko'proq foydalaniladi. Lekin moychechak o'simligi tabiiy vosita hisoblanib asabni tinchlantiradi, ishtaxani ochadi va o't ajralishini kuchaytiradi, gullaridan tayyorlangan qaynatmaga tuz qo'shib revmatizm, podagra kasalliklarida ishlatiladi. Shu sababli uni ko'paytirish, o'simlikni chuqur o'rganib yangi xususiyatlari orqali boshqa kasalliklarni davolash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.X.Ayupov. Dorivor o'simliklar va ulardan foydalanish. 169-172-betlar. Toshkent- 2015.
2. B.Y.To'xtayev. E.T.Axmedov. Dorivor o'simliklarni o'stirish va yetishtirish texnologiyasi. 33-36-betlar. Tasvir-2021.
3. O'.Ahmedov, A.Ergashev, A.Abzalov, M.Yulchiyeva, D.Mustafakulov. Dorivor o'simliklar yetishtirish texnologiyasi va ekologiya. 113-bet. Toshkent-2020.
4. I.M.Panayeva. Dorivor moychechak(Matricaria Recutital)ning biologik xususiyati. Republican Scientific and Practical Conference. 3-jild. 275-276-betlar. 2022.
5. Ahmedov O'., Ergashev A.A. Abzalov, Yulchiyeva M., Mustafakulov D. Dorivor o'simliklar yetishtirish texnologiyasi va ekologiyasi. "Tashakkur bo'stoni" nashriyoti. Toshkent, 2018.
6. Qadirov Sh.Yu., Sabirov R.S., Abdurahimov U.K. Xorazm vohasi sharoitida Dorivor moychechak yetishtirish agrotexnologiyasi. Xiva, 2015